

№ 9 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 9 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликов Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в.б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуротовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамрокулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодири Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:
scienceproblems.uz@gmail.com

Телеграм канал:

https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Mamajonov Rahimjon Akramovich

“VII-VIII ASRLARDA ARAB XALIFALIGI ISTILOSIGA QARSHI KURASHDA MAHALLIY HUKMDORLARNING O‘RNI VA ROLI” MAVZUSIGA OID INGLIZ TILLI TADQIQOTLAR TAHLILI 10-16

Облобердиев Жасурбек Косим угли

МЕРЫ НАКАЗАНИЯ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛЕ XX ВВ 17-22

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Турсунов Бекмухаммад Омонович

МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ МЕЗОН ВА КЎРСАТКИЧЛАРИ 23-34

Курпаяниди Константин Иванович

ИССЛЕДОВАНИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЧЕРЕЗ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ РЕФОРМЫ 35-44

Ahmedov Shohjaxon

O‘ZBEKISTONDA CHAKANA SAVDONI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI TAHLILI 45-51

Кулибоев Азамат Шоназарович

БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ 52-62

Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич

МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РАҚАМЛАШТИРИШНИ БАҲОЛАШДА МИҚДОРИЙ ВА АХБОРОТ ТАҲЛИЛИ МЕТОДОЛОГИЯСИ 63-73

Abduraxmanova Shoxida Ravshanovna

TIBBIYOT MUASSASALARIDA RAQOBATBARDOSHLIKNI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH 74-80

Davronov Istamxo‘ja Olimovich

МЕНМОНХОНА ХИЗМАТЛАРИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИ ВА СIFATINI BAHOLASH USULLARI 81-86

Маматов Бахадир Сафаралиевич

ҲУДУДЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯВИЙ МУҲИТ ЖОЗИБАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ 87-96

Шолдаров Дилшод Азимиддин ўғли

КАМ ТАЪМИНЛАНГАН ОИЛАЛАР УЧУН НАФАҚА ВА МОДДИЙ ЁРДАМ ТАЙИНЛАШ ВА ТЎЛАШ ТАРТИБИ 97-104

Баратов Махсудали Назиралиевич

МИКРОМОЛИЯВИЙ ТАШКИЛОТЛАР ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ – ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ 105-116

Ergashev Islom Ismoilovich

KESKIN RAQOBAT SHAROITIDA XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARI INVESTITSION
JOZIBADORLIGINI OSHIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI 117-127

Қодиров Азизжон Анварович

ЎТИШ ИҚТИСОДИЁТИ МАМЛАКАТЛАРИДА ЭКОТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
АМАЛИЁТИ 128-136

Эшонкулов Акмал Кудратович

ПРОБЛЕМЫ ПРОВЕДЕНИЯ АНАЛИЗА ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ
СУБЪЕКТОВ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН 137-142

Астанов Шерзод Рустамович

ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИХАЛАРНИ
ЖАЛБ ҚИЛИШНИНГ ТАШКИЛИЙ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ 143-150

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Abdullayev Ibodulla Abdullayevich

YOSHLARNI MILLIY G'URUR RUHIDA TARBIYALASHDA OILA VA OILAVIY QADRIYATLARDAN
UNUMLI FOYDALANISH USULLARI 151-155

Turabova Sevara Kattaqulovna

BAHS-MUNOZARALARDA QO'LLANILADIGAN TUZOQLAR VA MANIPULYATSION
(SPEKULYATIV) USULLAR 156-164

Alimatova Nargis Abduxalilovna

BARQAROR RAQOBAT USTUNLIGI-RAQOBATBARDOSHLIK OMILI 165-174

Allayarova Marhabo Mavlonovna

UCHINCHI RENESSANS DAVRIDA YOSHLAR BADIY IJODINI RIVOJLANTIRISH
ZARURIYATI 175-179

Рахманов Баҳодир

СИНЕРГЕТИК ТАФАККУР: ФАЛСАФИЙ МЕРОСИМИЗНИ ТАДҚИҚ ЭТИШНИНГ
АҲАМИЯТИ 180-186

Abdiraxmanov Muzaffar Zaripbayevich

ABU ALI IBN SINONING XORAZM MA'MUN AKADEMISIDAGI FAOLIYATI 187-191

Mirzaxalov Xojiakbar Tajibayevich

JAMIYATDA GENDER TENGLIGI MUAMMOSINING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI 192-197

Azimov Ashirali Mehmonboyevich

XOTIN-QIZLAR GENDER MA'RIFATINING IJTIMOY BARQARORLIKKA TA'SIRI 198-202

Azimov Sherzod

PHILOSOPHICAL REFLECTION ON THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF SPORT IN
SOCIETY 203-207

Абдурахмонович Хасан Иброхимович

ЎЗБЕКИСТОНДА ЁШЛАР ИННОВАЦИОН ТАФАККУРИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ УСТУВОР
ЙЎНАЛИШЛАРИ 208-216

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ*Kuliyeva Dilshoda Alijon qizi*

QUMAN TOPISHMOQLARINING O'ZBEK FOLKLORIDAGI PARALLEL SHAKLLARI 217-223

Тешабаева Дилфуза Муминовна, Абдухалилова Гулбаҳор Карабаевна

ТУРИЗМ СОҲАСИГА ОИД СЎЗ ВА ИБОРАЛАРНИ ПРЕФИКСЛАР ЁРДАМИДА

ЯСАЛИШИ 224-230

Abdinazarov Uktam Qushoqovich

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA GIPPOLOGIK TERMINLARNING LINGVISTIK TADQIQI.. 231-236

Axmedova Shaxodat Maxmutovna

O'ZBEK XALQ PAREMALARIDA SHIFO KONSEPTINING IFODALANISHI..... 237-241

Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich

JAHON TILSHUNOSLIGIDA PAREMALAR TADQIQI 242-246

Vositov Otabek Toxirjonovich

TABIATNING ATMOSFERA HODISASI UMUMIY MA'NOSI VA LEKSIK SEMANTIKA

GURUHLARNING STRUKTURAL XUSUSIYATLARI 247-253

Нодир Раҳматуллаев

НАЗАР ЭШОНҚУЛ НАСРИДА ШАРПА АРХЕТИПИНИНГ ТАЛҚИНИ 254-260

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР*Мамасобиров Давронбек Эрназарович*

БАТАНДОШЛАР БИЛАН ИШЛАШ: ҚИЁСІЙ-ҲУҚУҚІЙ ТАҲЛИЛ 261-270

Urakov Djahongir Rajabovich, Sharipovasror Safar o'g'li

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUN HUIJATLARIDA FUQAROLIK JAMIYATI

INSTITUTLARNING HUQUQIY ASOSLARI 271-276

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Djamaldinova Shaxlo Obloberdiyevna*

OLIY TIBBIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARI HISSIY-KOMMUNIKATIV

KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH 277-281

Umarova Zaxro Abduraxim qizi

TALABALAR MUSTAQIL TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA NOSTANDART FIKRLASH

(THINKING OUTSIDE THE BOX) NING ROLI 282-287

Kadirov Ramz Turabovich

TALABA-AKTYORLARNING SAHNA NUTQIGA OID BILIM VA KO'NIKMALARINI

TAKOMILLASHTIRISHNING SPETSIFIK TEXNOLOGIYALARI (DARS JARAYONIDAGI

MASHG'ULOTLAR MISOLIDA) 288-295

Khabiba Madaminovna Jurabekova

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF LISTENING IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE

COMPETENCE OF STUDENTS IN RUSSIAN LESSONS 296-302

Nishonov Akmal Obidovich, Xamrakulov Xamidullo Turgunboyevich

KLASTERLI O'ZARO TA'SIR SHAROITIDA INFORMATIKA O'QITUVCHILARINING MALAKASINI OSHIRISH JARAYONINI MODELLASHTIRISH MASALALARI 303-310

Ergashev Murodbek Ikromovich

MUSIQA TA'LIMIDA O'QUVCHILARNING KREATIV VA IJTIMOY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING MAVJUD IMKONIYATLARI 311-316

Utkirov Nusrat Kamilovich

BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHNING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENTLI TA'MINOTINI RIVOJLANTIRISH 317-322

Yulbarsova Xurshida

BO'LAJAK SOTSIOLOGLARDA IJTIMOY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY-PEDAGOGIK JIHATLARI 323-329

Baychayev Fazliddin Xusenovich

BO'LAJAK KON-METALLURGIYA SANOATI MUTAXASSISLARINING ELEKTROSTATIKAGA OID NAZARIY BILIMLARINI MUSTAHKAMLASH 330-335

Muminov Ulmas Ravshanqulovich

O'ZBEKISTONDA "MAHALLA INSTITUTI" NING MAHALLIY O'Z-O'ZINI BOSHQARISH – ORGANI SIFATIDA SHAKLLANISHI, UNING HUQUQIY ASOSLARINI YARATILISHI 336-341

Tajibayeva Ma'mura Tojiddinova

AJDODLARIMIZ PEDAGOGIK TA'LIMOTLARINI O'RGANISH ASOSIDA TALABALARDA G'OYAVIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH 342-346

Askarova Zulayxo

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING FIKRLASH DARAJASINI ANIQLASHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH SAMARASI 347-352

Akhmadjonova Diyora Dilshod qizi

EXPLORING THE EFFECTIVENESS OF TEACHING THROUGH ONLINE PLATFORMS 352-362

Jumaniyazova Go'zal

OLIY O'QUV YURTI TALABALARINI PIRLSGA YO'NALTIRILGAN TOPSHIRIQLARNI TAYYORLASHGA O'RGATISH METODIKASI 363-367

Хусаинова Лейла Юнусова

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОБУЧЕНИИ ФОНЕТИКЕ: ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДЫ 368-373

Xudayberganov G'ayrat Quranboyevich

MATEMATIK KREATIV TAVSIFDAGI MASALALARNING BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA KREATIV FIKRLASHINI FANLARARO ABSSESSIAL VA ORDINATAL BOG'LAB SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI VA ROLI 374-379

To'xtasinov Muhammadjon

PEDAGOGLAR KASBIY KOMPETENLIGINI OSHIRISHDA UZLUKSIZ METODIK XIZMATNING O'RNI 380-384

Eshnazarov Murod Karimovich

GERMENEVTİK YONDASHUV ASOSIDA TA'LIM MAZMUNINI RIVOJLANTIRISH

IMKONIYATLARI385-391

08.00.00 – Иқтисодиёт фанлари

Турсунов Бекмухаммад Омонович,
Тошкент молия институти доценти
E-mail: omonovich-0387@mail.ru

МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ МЕЗОН ВА КЎРСАТКИЧЛАРИ

Аннотация. Мақолада миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини баҳолашнинг мезон ва кўрсаткичлари билан боғлиқ методологик тадқиқотларнинг назарий-услубий асослари тадқиқ этилган. Тадқиқот жараёнида мамлакат рақобатбардошлигини баҳолашга доир халқаро ташкилотлар ва тегишли илмий адабиётлар билан боғлиқ натижавий хулосалар тизимлаштирилган. Тадқиқот якунида миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини баҳолашнинг мезон ва кўрсаткичларини гуруҳлаш билан боғлиқ муаллиф ёндашуви шакллантирилган.

Калитли сўзлар: миллий иқтисодиёт рақобатбардошлиги, рақобатбардошлик рейтинги, рақобат муҳити, макроиқтисодий барқарорлик, иқтисодий фаоллик, ишбилармонлик муҳити, глобаллашув жараёнлари.

Tursunov Bektukhammad Omonovich,
Associate professor, Tashkent institute of finance

NATIONAL ECONOMY COMPETITIVENESS ASSESSMENT CRITERIA AND INDICATORS

Abstract. The article studies the theoretical and methodological foundations of the methodological study of criteria and indicators for assessing the competitiveness of the national economy. In the course of the study, conclusions were systematized regarding international organizations and relevant scientific literature on assessing the country's competitiveness; based on the results of the study, an author's approach to the grouping of criteria and indicators of the competitiveness of the national economy was formed.

Key words: competitiveness of the national economy, competitiveness rating, competitive environment, macroeconomic stability, economic activity, business environment, globalization processes.

Турсунов Бекмухаммад Омонович,
Доцент, Ташкентского финансового институт

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. В статье изучены теоретико-методологические основы методологического исследования критериев и показателей оценки конкурентоспособности национальной экономики. В ходе исследования были систематизированы выводы, касающиеся международных организаций и соответствующей научной литературы по оценке конкурентоспособности страны, по итогам исследования сформирован авторский подход к группировке критериев и показателей конкурентоспособности национальной экономики.

Ключевые слова: конкурентоспособность национальной экономики, рейтинг конкурентоспособности, конкурентная среда, макроэкономическая стабильность, экономическая активность, бизнес-среда, процессы глобализации.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I9Y2023N03>

Кириш. Бугунги кунда мамлакатимиз иқтисодиётининг тармоқ ва соҳалари фаолиятида олиб борилаётган кенг қўламли иқтисодий ислохотлар, иқтисодиёт субъектлари учун тегишли шарт шароитларни шакллантиришнинг комплекс ифодасини ўзида акс этади. Мазкур ислохотлар иқтисодиёт тармоқлари фаолиятининг тузилмавий таркибини такомиллаштириш, бандликнинг интеллектуал таркиби ҳисобига ялпи қўшилган қийматни яратишда технологик самарадорликни ошириш имкониятини яратиб беради. Шунингдек, тармоқлар фаолиятида бозор муносабатларини ривожлантириш орқали ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар турини такомиллаштириш, мавжуд ишлаб чиқариш имкониятларидан самарали ва оқилона фойдаланиш жараёнлари иқтисодиёт тармоқлари рақобатбардошлигини ошириш учун хизмат қилади.

Мамлакатимиз иқтисодиёти рақобатбардошлигини ошириш доирасида амалга оширилаётган тизимли чора тадбирлар ва уларнинг устувор йўналишлари хусусида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев 2022 йил 20 декабрдаги Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномасида қуйидагича тўхталиб ўтди: “Бу йил бошланган “Янги Ўзбекистон – рақобатбардош маҳсулотлар юрти” дастури ўз самарасини бермоқда. Бир йилнинг ўзида 2 мингга яқин тадбиркорлар илк бор ташқи бозорларга чиқди.

Келгуси йилда ҳам экспорт қилувчиларга транспорт ва бошқа харажатларини компенсация қилиш давом эттирилади. Европа бозорларига текстиль, электр техникаси, чарм-пойабзал ва бошқа тайёр маҳсулотлар экспортини камида 2 баробар оширамиз. Маҳсулотлар экспорти бўйича ҳозирги 9 та босқичдан иборат божхона расмийлаштируви 3 баробар қисқаради. Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиш бўйича асосий музокараларни якунлаб, ички қонунчиликни мослаштириш, янги стандартларни жорий этиш ишларини жадаллаштирамиз”[1].

Ўз навбатида миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш жараёнлари рақобатбардошликни оширишнинг назарий ва амалий жиҳатларини ўрганиш, мамлакатда рақобатбардошликни таъминлаш омиллари, улардан самарали фойдаланишдаги мавжуд муаммо ва истиқболли имкониятларни баҳолашни талаб этади. Бу миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини баҳолашда тегишли кўрсаткичларни тизимлаштириш ва уларни таснифлаш билан боғлиқ илмий тадқиқотларни амалга ошириш долзарб аҳамиятга эга эканлигидан далолат беради. Ушбу тадқиқотларнинг илмий-амалий аҳамияти миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини баҳолашга доир кўрсаткичлар тизимини шакллантириш, мамлакат иқтисодиётининг тармоқ ва соҳаларида кечаётган ижтимоий-иқтисодий жараёнларни баҳолаш, минтақалар ва турли тармоқ фаолиятини истиқболли ривожлантириш имкониятларини асослаш учун хизмат қилади.

Адабиётлар таҳлили ва методология. Миллий иқтисодиётнинг тармоқ ва соҳаларини рақобатбардошлик даражасини баҳолашга доир қатор тадқиқотлар хориж иқтисодчи олимларидан М.Портер томонидан кенг қамровли тартибда амалга оширилган. М.Портер тадқиқотларида мамлакат рақобатбардошлигини баҳолаш кўрсаткичларини аниқлашнинг услубий ёндашувлари ишлаб чиқилган бўлиб, бу орқали универсал рақобатбардошлик омилларини миллий иқтисодиётга таъсирини баҳолаш, мавжуд рақобатдош афзалликларини аниқлаш, кўрсаткичларни микро, мезо ва макро даражада қўллаш йўллари кўрсатиб берилган [2; Б.230-288]. Хориж иқтисодчи олимларидан В.Кнежевич, Д.Ивкович, С.Вуйчич тадқиқотларида мамлакат рақобатбардошлигини баҳолашда бизнес юритиш тизими мукамаллиги ва инновацияларга асосланган кўрсаткичларни шакллантиришга устуворлик берилади [3; Б.111-126].

Иқтисодчи олимлардан Р.А.Фатхутдинов тадқиқотларида миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини баҳолашда мамлакат иқтисодиётини стратегик ривожлантириш шарт шароитлари ва омилларига эътибор қаратилган [4; Б.214-218]. Т.Г.Виноградова тадқиқотларида миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини баҳолашга доир ёндашувларнинг хусусиятлари кўриб чиқилган бўлиб, мамлакат рақобатбардошлигини баҳолаш усулларининг таснифи келтирилган [5; Б. 84-86]. А.Г.Мокроносов томонидан амалга оширилган тадқиқотларда миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини баҳолаш усулларининг асосий афзалликлари ва камчиликлари таҳлил қилинган. Шунингдек, турли соҳаларда мамлакат рақобатбардошлигига таъсир қилувчи омиллар келтирилган [6; Б. 114-122]. Н.С.Павленко томонидан амалга оширилган тадқиқотларда миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини баҳолаш иқтисодий ривожланишнинг энг долзарб муаммоси сифатида эътироф этилиб, баҳолаш жараёнида ташқи бозор омиллари билан боғлиқ кўрсаткичларни шакллантиришга устуворлик берилади [7; Б. 114-122].

Мамлакатимиз иқтисодчи олимларидан И.Х.Насимов, И.Паттерсон, К.М.Ибодов тадқиқотларида мамлакат рақобатбардошлигини баҳолашда рақобатбардошликни белгилаб берувчи омилларга нисбатан ёндашувлар амалга оширилиб, бу жараёнда ташқи муҳитни кузатиш ва таҳлил қилишга устуворлик бериш мақсадга мувофиқлиги қайд этилади [8; Б. 74-75]. Г.Н.Ахунова, Н.Н.Шамшиева тадқиқотларида миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини баҳолаш иқтисодий эффектив кўламида ишлаб чиқариш қувватларини яратиш, тажриба тўплаш асосида сарф-харажатларни камайтиришга интилиш, ишлаб-чиқариш ва қўшимча харажатларни қатъий назорат қилиш орқали бошқа соҳаларда чиқимларни камайтиришнинг асоси сифатида талқин этилади [9; Б.113-114]. М.Т.Яхшиева томонидан амалга оширилган тадқиқотларда миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини баҳолаш миллий хўжалик тизимини босқичма-босқич шакллантириш, унинг таркиби, хусусан, тармоқ ва ҳудудий тузилиши такомиллаштириш асоси эканлиги қайд этилади [10; Б.224-226]. Д.С.Салаев тадқиқотларида миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини аниқлаш кўрсаткичларини шакллантириш ва амалга оширишда глобал рақобатбардошлик индекси бўйича ёндашувларни амалга оширишга устуворлик берилади [11; Б.7-13].

Миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини мезон ва кўрсаткичларини шакллантиришга доир юқоридаги тадқиқотларда, рақобатбардошликни баҳолаш

жараёнига нисбатан иқтисодийни комплекс ривожланишига алоҳида эътибор қаратилган бўлиб, тармоқ ёки соҳа иқтисодийтини узоқ тарихий ривожланиш характерида эга эканлиги, унинг тузилмавий таркиби, ривожланиш хусусиятлари билан боғлиқ қатор омилларга эътибор берилмаган.

Муҳокама. Рақобатбардошликни баҳоловчи кўрсаткичлар тизимини шакллантиришда реал объектнинг рақобатбардошлик ҳолатини тўлиқ тавсифлашга эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ. Фикримизча, реал объектнинг рақобатбардошлик ҳолатини тўлиқ тавсифлаш имкониятини шакллантиришга хизмат қилувчи кўрсаткичлар тизимини шакллантиришда баҳолаш жараёнидаги мутлақ ва нисбий ўзгарувчан қийматларга эътибор қаратиш лозим.

Миллий иқтисодий рақобатбардошлигини баҳолашнинг кўрсаткичлар тизимидан келиб чиққан ҳолда рақобатбардошлик мезонини аниқлаштириш, натижавий кўрсаткичларга асосан тегишли мезонни танлаш мақсадга мувофиқ.

Замонавий иқтисодий адабиётларда миллий иқтисодийнинг рақобатбардошлик даражасини баҳолашга доир кўрсаткичлар борасида турли ёндашувларнинг мавжудлиги сабабли, рақобатбардошлик мезонига нисбатан ягона ҳулоса шакллантирилмаган. Аксарият иқтисодий адабиётларда миллий иқтисодий рақобатбардошлигининг мезони мамлакатнинг халқаро алмашинув тизимидаги фаолият натижаси сифатида эътироф этилади. Шунинг учун айрим мамлакатлар амалиётида, халқаро рақобат муҳитини енгиб ўтишда жорий операциялар балансини ёмонлаштирмасдан ички талабнинг юқори даражасини сақлаб қолиш, бу орқали халқаро бозорда мамлакатнинг экспорт имкониятларини кенгайтиришга устуворлик берилади. Мазкур амалиёт ўзининг ижобий самарасини қисқа муддатли давр учун берсада, ташқи савдо жараёнлари билан боғлиқ операцияларда нотариф тўсиқларнинг роли ортиб бориши ҳисобига экспорт таркибида хом ашё маҳсулотлари асосий улушга эга бўлган мамлакатлар иқтисодиёти катта зарар кўради.

Бизнингча, миллий иқтисодий рақобатбардошлигини баҳолашнинг мезон ва кўрсаткичларини асослаш ва тизимлаштириш, уларнинг ривожланиш хусусиятлари билан боғлиқ ҳолатларга самарали ечим топишда, рақобатбардошликни баҳолаш бўйича етакчи тажрибага эга бўлган халқаро ташкилотлар фаолиятига эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ. Бу борада Жаҳон иқтисодий форуми (World Economic Forum)нинг методологиясига алоҳида аҳамиятга эга.

Жаҳон иқтисодий форуми 2004 йилдан буён мамлакатлар иқтисодиёти рақобатбардошлигини баҳолашнинг индекси ва субиндексларини шакллантириш, рақобатбардошлик кўрсаткичларининг ривожланиш хусусиятлари ва омиллари билан боғлиқ жараёнлар бўйича ўзига хос методологик йўналишга эга глобал рақобатбардошлик ҳисоботини юритиб келади.

Мамлакатлар рақобатбардошлигини умумлаштирган тарзда баҳолаш тизими Колумбия университети профессори Хавиер Сала-и-Мартин томонидан тавсия этилган бўлиб, мазкур тизим Жаҳон иқтисодий форуми томонидан амалиётга жорий этилган.

Жаҳон иқтисодий форумининг “Глобал рақобатбардошлик ҳисоботи” дунёнинг турли мамлакатлари учун рақобатбардошлик кўрсаткичларини умумлаштирувчи тўплам ҳисобланади. Жаҳон иқтисодий форуми глобал рақобатбардошлик билан боғлиқ

ҳисоботи орқали дунё мамлакатларининг ўрта муддатли истиқболдаги иқтисодий ривожланиш даражасини баҳолайди.

Жаҳон иқтисодий форумининг “Глобал рақобатбардошлик ҳисоботи” мамлакатлар рақобатбардошлик даражасини баҳолаш учун жамланган 200 га яқин кўрсаткичлар тизимини ўзида бирлаштирган бўлиб, қуйидаги параметрлар бўйича тақсимланади:

1. Институтлар сифати;
2. Инфратузилма;
3. Макроиқтисодий барқарорлик;
4. Соғлиқни сақлаш ва бошланғич таълим;
5. Олий таълим ва касбий тайёргарлик;
6. Товар ва хизматлар бозорининг самарадорлиги;
7. Меҳнат бозори самарадорлиги;
8. Молия бозорининг ривожланиши;
9. Технологик ривожланиш даражаси;
10. Ички бозор ҳажми;
11. Бизнес муҳити;
12. Инновацион салоҳият.

Ҳар бир омил таркибида бирлашган субиндекслар мамлакатларнинг рақобатбардошлик рейтингини шакллантириш билан боғлиқ индексни ҳисоблаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Омилларнинг тегишли субиндекслари бўйича “ўртача вазн коэффициент”лари шакллантирилган бўлиб, ушбу коэффициентлар орқали ҳар бир омилнинг ўзгарувчан қиймати таҳлил қилинади (1-жадвал).

1-жадвал.

Жаҳон иқтисодий форумининг мамлакатлар иқтисодиёти рақобатбардошлигини баҳолашнинг вазн коэффициентлари[13]

№	Таркибий гуруҳланган омиллар	Индекс ҳисоблашдаги вазнли қийматлар
1.	Асосий талаб омиллари: Институтлар сифати Инфратузилманинг ривожланиш даражаси Макроиқтисодий барқарорлик Соғлиқни сақлаш ва бошланғич таълим сифати даражаси	25% 25% 25% 25%
2.	Ишбилармонлик муҳити самарадорлигини ошириш омиллари: Олий таълим ва касбий тайёргарлик Маҳсулот бозори самарадорлиги Товар ва хизматлар бозори самарадорлиги Молия бозорининг ривожланиши Технологик тайёргарлик Ички бозор ҳажми	17% 17% 17% 17% 17% 17%
3.	Инновацион ва бизнес мукамаллиги омиллари: Бизнес муҳити Инновацион салоҳият	50% 50%

Мамлакат иқтисодиёти рақобатбардошлик индексининг айрим таркибий қисмлари ва уларни баҳолаш методологияси билан боғлиқ хусусиятларни ривожланган

ва ривожланаётган мамлакатлар бўйича “ўртача вазн коэффициент”лари асосида таснифланиши глобал рақобатбардошлик индекси ҳисоботида ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар рақобатбардошлик даражасини баҳолашда тегишли омиллардан фойдаланиш билан боғлиқ кескин тафовутни қисқартириш имкониятини беради.

Ҳисоботда мамлакатлар рақобатбардошлигини кучли ва заиф томонларини батафсил кўриб чиқилиш мамлакатларни иқтисодий ривожланиши билан боғлиқ ислохотларни самарадорлигини баҳолаш имкониятини беради. Ҳар бир омилнинг қиймати оддий ўртача арифметик йиғиндини омил кўрсаткичлари қийматларининг вазни йиғиндисига бўлиш йўли орқали топилади.

Натижалар. Глобал рақобатбардошлик ҳисоботида рақобатбардошликни ошириш омилларининг устуворлигига мувофиқ мамлакатларни рақобатбардошлиги қуйидагича тоифаланади;

1. Рақобатбардошликни таъминлашда асосий талаб омилларининг ҳукмронлик босқичига эга бўлган мамлакатлар;
2. Рақобатбардошлик даражасини ишбилармонлик муҳити омиллари самарадорлигини юқори кўрсаткичлари ҳисобига таъминловчи мамлакатлар;
3. Инновацион ва бизнес мукамаллиги ҳисобига рақобатбардошлик даражаси юқори бўлган мамлакатлар.

Жаҳон иқтисодий форуми билан бирга қатор халқаро ташкилотлар глобал рақобатбардошлик индекси билан боғлиқ ҳисоботларни юритиб келади. Хусусан бу борада Халқаро менежментни ривожлантириш институти (International Institute for Management Development, IMD) ҳисоботлари муҳим аҳамиятга эга.

Халқаро менежментни ривожланиш институти 1989 йилдан буён ўзининг глобал рақобатбардошлик рейтинги билан боғлиқ ҳисоботини нашр этиб келмоқда. Ушбу рейтинг тизими тегишли иқтисодий адабиётлар, халқаро, миллий ва минтақавий доирада фаолият олиб борувчи бизнес вакиллари, давлат институтлари ва олимларнинг кенг қамровли тадқиқотлар натижалари асосида танлаб олинган 336 та кўрсаткичлар асосида шакллантирилади[16]. Ушбу кўрсаткичлар глобал иқтисодиётнинг ривожланиши билан боғлиқ жараёнлар таъсирини ҳисобга олиб, мунтазам равишда қайта кўриб чиқилади ва янгилаб борилади.

Халқаро менежментни ривожлантириш институтининг “Жаҳон рақобатбардошлик йилномаси” кенг қамровли йиллик тадқиқот сифатида, мамлакатларнинг рақобатбардошлиги бўйича бутун дунё мамлакатлари иқтисодиёти билан боғлиқ кўрсаткичлар тизимини ўзида акс этади. Ушбу кўрсаткичлар кенг қамровли тадқиқотларга асосланган сўров ва статистик маълумотларга асосланади.

Ҳисоботда мамлакатларнинг тармоқ ва соҳалари фаолиятида қўшилган қиймат яратишда давлат ташкилотларининг ваколатлари, ваколатларни ижро механизми таҳлил қилинади. Давлатни ялпи ички маҳсулотнинг барқарор ўсиш суръатларини таъминлашга йўналтирилган ташкилий-иқтисодий механизми орқали, корхоналарда қўшилган қиймат яратишни рағбатлантиришга доир инфратузилмалар, институтлар ва ташқи омиллар билан тавсифланган муҳитни таъминлаши эътироф этилади.

Халқаро менежментни ривожлантириш институтининг рақобатбардошлик рейтингида мамлакат рақобатбардошлиги тўртта асосий компонент: иқтисодий

фаоллик, ҳукумат фаолияти, бизнес самарадорлиги ва инфратузилма фаолияти орқали умумлаштирилади. Уларнинг ҳар бири рақобатбардошликнинг турли жиҳатларини акс этган омилдан ташкил топади.

Асосий кўрсаткичлар таркибида таянч кўрсаткичлар шакллантирилган бўлиб, унга кўра иқтисодиётнинг самарали фаолият кўрсатиши учун зарур бўлган жиҳатлар эътиборга олинган (2-жадвал).

2-жадвал

Халқаро менежментни ривожлантириш институти томонидан мамлакатлар рақобатбардошлик кўрсаткичларини гуруҳланиши[14]

№	Мамлакат рақобатбардошлигини асосий компонентлари	Рақобатбардошликни ифодаловчи кўрсаткичлар тизими
1.	Иқтисодиёт фаолият	- мамлакатнинг иқтисодий ҳолати; - халқаро савдо фаолияти; - халқаро капитал ҳаракатидаги иштироки; - нархлар даражаси; - аҳоли бандлиги.
2.	Давлатчилик тизими	- молия сиёсати; - солиқ сиёсати; - ташкилий ислохотлар; - тадбиркорлик қонунчилиги; - ижтимоий ислохотлар.
3.	Бизнес фаолияти	- асосий ишлаб чиқариш; - меҳнат бозори; - бошқарув фаолияти; - молия муносабатлари; - муносабат ва қадриялар.
4.	Инфратузилма ҳолати	- инфратузулмалар мавжудлиги; - илмий ишланмалар; - технологик тараққиёт; - таълим даражаси; - саломатлик даражаси ва атроф-муҳит ҳолати.

Рақобатбардошлик кўрсаткичларининг бутун мажмуаси 100 баллик баҳолаш тизимига асосланган. Маълумотларни хусусиятларидан келиб чиқиб, баҳолаш жараёни 2 босқичда амалга оширилади. Биринчи босқичда тегишли статистик кўрсаткичлар таҳлил қилиниб, умумий натижанинг 70 фоизи ушбу таҳлил натижаларига асосланади. Иккинчи босқичда ҳар бир давлатда иқтисодиётининг турли тармоқ ва соҳаларини юқори ва ўрта буғинида фаолият олиб бораётган менежерлардан олинган сўровнома натижалари сарҳисоб қилинади. Бунда, сифат кўрсаткичлари эксперт характериға эга бўлиб, баҳолашнинг натижавий қийматини 30 фоизи ушбу сўровнома натижаларига асосланади.

Юқорида мамлакат иқтисодиёти рақобатбардошлигини баҳолашнинг мезон ва кўрсаткичлари билан боғлиқ халқаро ташкилотларнинг умумметодологик хусусиятлари ўзида мамлакат рақобатбардошлигини баҳолаш билан боғлиқ жараёнларни тизимли ривожланиш хусусиятларини акс этса-да, ушбу кўрсаткичларни шакллантиришни индивидуал омиллариға аҳамият берилмаганлигини кузатишимиз мумкин.

Мамлакатлар иқтисодиёти рақобатбардошлигини баҳолашнинг Жаҳон банки методологиясида 100 балли баҳолаш мезонига мувофиқ кўрсаткичлар тизими қуйидагича шакллантирилган (3-жадвал).

3-жадвал

**Жаҳон банкининг мамлакатлар рақобатбардошлик даражасини тавсифловчи
кўрсаткичлар тизими ва баҳолаш тартиби[15]**

Кўрсаткичлар	Таркибий элементлар	Баҳолаш мезони	Изоҳ
1. Сиёсий риск даражаси, (C_p)	- маҳсулот етказиб бериш (хизмат кўрсатиш) учун тўловларни амалга оширмаслик имконияти - кредитлар, молиявий мажбуриятлар, дивидендлар бўйича дефолтлар - инвестиция қилинган капитални репатриация қилишнинг мумкин эмаслиги	мах = 25 балл	Хавф қанчалик паст бўлса, рейтинг шунчалик юқори бўлади
2. Иқтисодий истиқбол, (I_n)	Жорий йилдаги ривожланиш кўрсаткичларига мувофиқ келгуси йил учун шакллантирилган прогноз кўрсаткичлари	мах = 25 балл	
3. Ташқи қарз, (T_k) $T_k = A + (B \times 10) - (C \times 10)$	Мамлакат умумий қарзининг ЯИМга нисбати, А Қарзнинг экспорт миқдорига нисбати, В ЯИМга нисбатан жорий ҳисоб-китоб баланси, С	мах = 10 балл	Формулага мувофиқ рақамли қиймат қанчалик паст бўлса, рейтинг шунчалик юқори бўлади
4. Дефолт ёки қарзни қайта тузиш туфайли юзага келган ташқи қарз, (T_k)	Молиявий мажбуриятларни бажариш (бажармаслик) ёки қарзни тўлаш муддатини кечиктириш	мах = 10 баллов	Тўловсиз мамлакатлар максимал балл олади; 0 балл - молиявий мажбуриятларни бажармаган ёки муддати кечиктирилган
5. Кредит рейтинги (кредит қарзлари бўйича тўлов қобилияти)		мах = 10 баллов	Энг тўловга қодир фирмалар учун максимал балл Дунёнинг етакчи рейтинг компаниялари иМоодй'с, СтандарцПооф'с, Фитш томонидан баҳоланган)
6. Банк ресурсларидан фойдаланиш имконияти	Хусусий, узоқ муддатли, кафолатланмаган кредитларнинг ЯИМга нисбати	мах = 10 баллов	Ҳисоб-китоблар манбаи "Глобал Девелопмент Финансе"
7. Қисқа муддатли молиявий ресурслардан фойдаланиш имконияти	Капитал бозорида ресурсларни муаммосиз олиш имконияти: 95% ҳолларда капитал бозорида ресурсларни муаммосиз олиш имконияти Кириш ҳеч қандай муаммо эмас Муайян шароитларда кириш истисно қилинмайди Кириш умуман мумкин эмас.	мах = = 5 балл = 4 балл = 3 балл = 2 балл = 1 балл = 0 балл	

8.Форфейтинг хизматларидан фойдаланиш, (Ф _x)	Кириш хавф-хатарсиз	мах = 5 балл	Манба: Morgan Crenfell, Trade Finance, Standard Bank
--	---------------------	-----------------	--

Мамлакат иқтисодиёти рақобатбардошлигини баҳолашнинг айрим индивидуал кўрсаткичлари рус иқтисодчи олимларидан Р.А.Фатхутдиновнинг мамлакат рақобатбардошлигини тавсифлашга доир кўрсаткичлар тизимини шакллантиришга доир тадқиқотларида келтирилган. Тадқиқот жараёнида рақобатбардошлик кўрсаткичлар қуйидагича тизимлаштирилган:

1) ИТТКИга давлат бюджетидан ажратилган харажатлар (ЯИМга нисбатан фоизда);

2) давлат бюджетидан инсон тараққиёти учун харажатлар (ЯИМга нисбатан фоизда);

3) мамлакатдаги сиёсий тизимнинг барқарорлиги (балда);

4) аҳоли жон бошига ЯИМ миқдори (минг АҚШ доллари ҳисобида);

5) ўртача умр кўриш даражаси;

6) ресурслардан фойдаланиш самарадорлиги (экспорт ва ялпи ички маҳсулотга нисбатан, фоизда);

7) аҳоли жон бошига табиий ресурслар тақсими бўйича мамлакатнинг жаҳондаги ўрни;

8) инфляция даражаси, фоизда;

9) дунёдаги 250 та энг йирик рақобатбардош корхоналар таркибида мамлакат корхоналарининг улуши.

Шунингдек, Фатхутдинов Р.А. Мамлакатнинг рақобатбардошлигини баҳолаш учун 2-формулани таклиф қилади:

$$M_r = \sum_{j=1}^n b_i k_j = 1, 0, \quad (1)$$

бу ерда:

b_i – рақобатбардошликнинг омилининг аҳамияти ($i = 1, 0$);

k_j – рақобатбардошлик омили ($K_j = \Pi_i / \Pi_{ni}$);

Π_i – мутлоқ қиймат;

Π_{ni} – омилнинг меъёрий қиймати.

Хориж иқтисодчи олимларидан В.Кнежевич, Д.Ивкович, С.Вуйичч ривожланган мамлакатларнинг рақобатбардошлигини ўрганишга доир тадқиқотлари давомида мамлакат рақобатбардошлиги асоси бизнес юритиш тизими мукамаллиги ва инновацияларга асосланганлиги эътироф этиб, мамлакат рақобатбардошлик кўрсаткичларини қуйидагича тизимлаштира-дилар:

1. Институтлар;
2. Инфратузилма;
3. Макроиқтисодий муҳит;
4. Соғлиқни сақлаш ва бошланғич таълим;
5. Олий таълим ва кадрлар тайёрлаш;
6. Товар бозорининг самарадорлиги;
7. Меҳнат бозорининг самарадорлиги;
8. Молия бозорларининг ривожланиши;
9. Технологик тайёргарлик;
10. Инновациялар.

П.Становник тадқиқотларида мамлакат рақобатбардошлигини баҳолаш ҳамда унинг методологик хусусиятлари тегишли омилларга боғлиқ эканлиги қайд этилади. Ушбу омиллардан самарали фойдаланиш мамлакат ҳудудида фаолият олиб бораётган корхоналарга боғлиқ деб ҳисоблайди. Шу боисдан корхоналар фаолият самарадорлиги миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини баҳолаш жараёнидаги умумий мезон ҳисобланади деган хулосага келиб, мазкур мезон билан боғлиқ кўрсаткичларни қуйидагича тизимлаштиради[12]:

1. мамлакатнинг ички бозорида фаолият олиб бораётган корхоналарни ташқи бозорларга кириб бориш салоҳияти;
2. глобаллашув жараёнларида ички бозорнинг ўрни;
3. корхона фаолиятини тегишли жараёнларга нисбатан реал активлар билан таъминланганлиги;
4. корхоналарнинг ташқи бозордаги индивидуал фаолияти билан риск даражаси.

Хулоса. Фикримизча, миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини баҳолашнинг мезони ва кўрсаткичлари билан боғлиқ методологик ёндашувларда мамлакатлар иқтисодиётининг ривожланиш даражасига эътибор қаратилин-маган. Ўз ўрнида ушбу ҳолат мамлакатларнинг рақобатбардошлик устунлигини таъминлаш омилларидан фойдаланиш даражаси ўртасидаги тафоввутлар ҳисобига тегишли хулоса чиқариш имкониятини бермайди. Бизнингча, бу борада самарали йўналишни шакллантириш мақсадида рақобатбардошликни таъминлаш кўрсаткичларини нисбий ва мутлоқ кўрсаткичлар тизимига ажратиш мақсадга мувофиқ.

1.4-жадвал

Мамлакатлар рақобатбардошлик даражасини баҳолашга доир мутлоқ ва нисбий кўрсаткичлар тизими[17]

Т/р	Миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини баҳолашнинг мутлоқ кўрсаткичлар тизими	Миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини баҳолашнинг нисбий кўрсаткичлар тизими
1.	давлатчилик тизими	мамлакат ялпи ички маҳсулотининг тузилмавий таркибини такомиллашув даражаси
2.	макроиқтисодий муҳит	мамлакат саноат тармоқларининг тузилмавий таркиби ва уни такомиллашув даражаси
3.	мамлакат молия тизими	аҳоли бандлигининг ҳудудий, тармоқ, интеллектуал ва ёш таркиби
4.	мамлакат иқтисодиётини табиий ресурслар билан таъминланганлиги	саноат ишлаб чиқаришнинг тузилмавий таркибини такомиллашув даражаси
5.	ижтимоий-тарихий шарт-шароитлар	мамлакат экспортининг тузилмавий таркиби
6.	инфратузилма тармоқлари ва уларнинг ривожланиши	мамлакат импортининг тузилмавий таркиби
7.	мамлакат иқтисодиётини энергия мустақиллиги	мамлакатда молия бозорларининг ривожланиш даражаси
8.	иқтисодиёт тармоқларини техник-технологик жиҳатдан таъминланганлиги	аҳоли жон бошига ЯИМ миқдори
9.	қисқа ва узоқ муддатли қарз мажбуриятларини қопланиш даражаси	ишбилармонлик муҳити

10.	инновацион салоҳият	фан-техника тараққиётини иқтисодий тармоқларига йўналтирилганли ва самарадорлиги
11.	мамлакатдаги сиёсий тизимнинг барқарорлиги	банк кредитларининг диверсификациялашув даражаси
12.	ички бозор сиғими	
13.	ташқи қарз мажбуриятларини кафолатганлиги	
14.	ташқи қарз мажбуриятларини иқтисодийнинг тармоқ ва соҳалари фаолияти ўзлаштирилиши	
15.	мамлакатнинг капитал ҳаракатидаги иштироки	

Мамлакатлар рақобатбардошлик даражасини баҳолашга доир мутлоқ ва нисбий кўрсаткичларни ялпи ички маҳсулотга тўғридан тўғри таъсирини ҳисобга олиб, фикримизча миллий иқтисодий рақобатбардошлигини баҳолаш мезони бу ялпи ички маҳсулот бўлади. Мазкур кўрсаткичлар ялпи ички маҳсулотни тузилмавий таркибини такомиллаштириш, мутлоқ ҳажмини ошириш жараёнларига таъсир кўрсатади.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев 2022 йил 20 декабрдаги Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. <https://president.uz/uz/lists/view/5774>
2. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов [Текст] / Майкл Портер. Электрон. текстовые данные. – Москва: Альпина Паблишер, 2020. – 456 с
3. Knežević V., Ivković D., Vujičić S. Competitiveness and development of national economy //Economic analysis. – 2014. – Т. 47. – №. 1-2. – С. 111-126.
4. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление : Учеб. для студентов вузов, обучающихся по техн. и экон. специальностям. - Москва: ИНФРА-М, 2000. - 311 с.
5. Виноградова Т.Г. Конкурентоспособность: методы и оценка / Т.Г. Виноградова // Известия СПбГАУ. — 2019. — №43. – С. 84-86
6. Мокроносов А.Г. Конкуренция и конкурентоспособность: учебное пособие / А. Г. Мокроносов, И.Н. Маврина. – Екатеринбург: Изд-во Урал ун-та, 2016. – 194 с.
7. Павленко Н.С. Показатели конкурентоспособности / Н.С. Павленко, О.А. Рущицкая // Аграрное образование и наука. 2017. № 1. С. 58.
8. Nasimov I.X, Patterson I, Ibodov K.M. Hozirgi zamon raqobat nazariyalari. O'quv qo'llanma. – Samarqand:, SamDU nashriyoti, 2021 yil. – 72 b.
9. Axunova G.N, Shamshiyeva N.N. Raqobat strategiyasi. O'quv qo'llanma. –Т.: "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2021 y. 236 b.
10. Яхшиева М.Т. Ҳозирги заман рақобат назарияси: Ўқув қўлланма. – Т.: ТДИУ, 2019. – 280 бет.
11. Салаев Д.С. Миллий иқтисодий рақобатбардошлигини оширишнинг устувор йўналишлари // Экономика и финансы (Узбекистан). 2018. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/milliy-i-tisodiyot-ra-obatbardoshligini>-oshirishning-ustuvor-y-nalishlari (дата обращения: 21.07.2023).

12. Peter Stanovnik Measuring competitiveness of national economies. WORKING PAPER No. 6 http://pdc.ceu.hu/archive/00001\92/01/Working_paper-06.pdf
13. <https://www.weforum.org/>
14. <https://www.imd.org/>
15. <https://www.worldbank.org/en/home>
16. <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/2023/>
17. Тадқиқот натижаларига мувофиқ муаллиф томонидан шакллантирилган.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 9 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари**” электрон
журнали 2020 йил 6 август куни 1368-
сонли гувоҳнома билан давлат
рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой
тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-
уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).